

Анастасія Андріївна ТЕРНАВСЬКА,
кандидат юридичних наук
(Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України, м. Київ)

ЗАПОРІЗЬКА АТОМНА ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена кримінологічному аналізу механізму вчинення окремих воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки у зв'язку із захопленням та утриманням російськими окупаційними військами Запорізької атомної електростанції. Доведено, що акт захоплення ЗАЕС варто розглядати у комплексі військово-економічних складників злочину агресії. Але таке захоплення, на відміну від низки інших компонентів цього сегменту агресивних заходів, характеризується винятковою суспільною небезпечністю з огляду на іманентні характеристики вказаного об'єкту: небезпечні сили, висока концентрація та маса джерел іонізуючого випромінювання, вихід яких з контрольованого (у техніко-технологічному, фізичному аспектах) стану загрожує ядерною катастрофою глобального, планетарного масштабу.

Виділено, надано опис та пояснення таким етапам акту захоплення ЗАЕС як воєнного злочину проти радіоекологічної безпеки: 1) первинна атака та окупація; 2) окупаційне привласнення електростанції та перейняття управління процесами; 3) розгортання на території ЗАЕС військової бази; 4) продовження триваючого воєнного злочину (напад на об'єкт що містить небезпечні сили), вчинення якого поєднується із супутніми кримінальними практиками: а) проти цивільного населення (незаконне позбавлення волі, катування персоналу ЗАЕС – громадян України); б) проти радіоекологічної безпеки – регулярні обстріли об'єктів, розташованих на території станції.

Ключові слова: радіоекологічна безпека, злочинність, війна, агресія, механізм індивідуальної злочинної поведінки, Запорізька атомна електростанція, захоплення, воєнний злочин.

Постановка проблеми. Збройна агресія росії проти України поставила на порядок денний низку нетривіальних проблем у сфері відновлення й забезпечення миру й міжнародного правопорядку. Саме так зазвичай вказується у переважній більшості кримінологічних досліджень проблем злочинності в умовах війни, а також, власне, злочину агресії як такого. У цій оптиці аналізу, однак, поза увагою дослідників, як правило, виявляються проблеми захисту довкілля та безпеки людства. І не окремо взяті (адже воєнні злочини проти довкілля ставали предметом наукової уваги), а у їх єдності, у симбіозі, що являє світові раніше невідомі кримінальні феномени, відтворення яких без перебільшення загрожує усьому людству. Подібних симбіотичних кримінальних практик, на щастя, не так багато. Але вони є небезпечними до надзвичайності. В числі таких – захоплення та утримання російськими окупаційними військами Запорізької атомної електростанції (далі – ЗАЕС) як самостійний воєнний злочин, що супроводжується супутніми злочинними актами, які у комплексі формують екстраординарні загрози радіоекологічній безпеці як важливому компоненту безпеки людства. Звернення у цьому контексті до інструментарію кримінологічної «анатомії», до мікрокримінологічного аналізу, що практикується у форматі вивчення механізму індивідуальної кримінально протиправної поведінки, потенційно здатне виявити важливу інформацію описового характеру, використання якої може «пролити світло» на додаткові грані криміногенної детермінації, а також, в перспективі, – сприяти формуванню ефективної системи заходів протидії кримінальним практикам означеного штибу.

Зауважимо, що різні аспекти кримінологічного забезпечення протидії радіоекологічній безпеці висвітлювались у працях М. К. Зубанського, М. О. Торбєєва, В. О. Миронової, О. О. Пашенка, В. П. Пилипенка, М. В. Піддубної, Г. С. Поліщука, Т. С. Садової, Ю. А. Турлової, деяких інших дослідників. Окремо від екологічного виміру концепція й окремі напрями кримінології війни розроблялися І. В. Кріцаком, Ю. В. Орловим, В. В. Сокуреном, В. О. Туляковим та деякими іншими українськими науковцями. Проте саме та «спайка», той симбіоз у феноменології загроз довкіллю, що несе із собою війна, в тому числі й зокрема на об'єктовому рівні аналізу (конкретно – щодо ЗАЕС) допоки не ставали предметом окремих досліджень, що й зумовлює актуальність теми цієї статті.

Метою статті є виявлення, опис та пояснення основних складових механізму індивідуальної злочинної поведінки щодо захоплення, утримання російськими окупантами ЗАЕС та практикування супутніх воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. За індикаторами актуалізації потреби, формування та дії мотиваційного процесу механізми індивідуальної злочинної поведінки щодо захоплення Чорнобильської атомної електростанції (далі – ЧАЕС)* та ЗАЕС майже повністю збігаються. Чи не

* Результати кримінологічного аналізу механізму злочинного захоплення Чорнобильської

єдиною їх відмінністю є окремі параметри, предметні контури потреб забезпечення фізичної безпеки та конкретної військової переваги, пов'язані із розташуванням ЗАЕС. Враховуючи географічне розташування цього об'єкту, а також його безпосереднє наближення до лінії бойового зіткнення вести мову про використання ЗАЕС як такого собі ядерного щита, прикриття логістичного хабу для угруповання військ, як то було з ЧАЕС, вочевидь, було б безпідставним. Домінуючими, як видається, є інші цілі.

Враховуючи те, що ЗАЕС є найбільшим, найпотужнішим ядерним електрогенераційним об'єктом не тільки в Україні, але й в усій Європі, прагнення російської окупаційної армії його захопити найвірогідніше можуть бути пов'язані із бажання завдати якомога більшої шкоди системам енергозабезпечення України. Блокування постачання електроенергії на споживчий ринки вільної території України умовах війни – не тільки удар по економіці, а й по обороноспроможності нашої держави. Тож *акт захоплення ЗАЕС, на відміну від ЧАЕС, варто розглядати у комплексі військово-економічних складників злочину агресії*. Але таке захоплення, на відміну від низки інших компонентів цього сегменту агресивних заходів, характеризується винятковою суспільною небезпечністю з огляду на іманентні характеристики вказаного об'єкту: небезпечні сили, висока концентрація та маса джерел іонізуючого випромінювання, вихід яких з контрольованого (у техніко-технологічному, фізичному аспектах) стану загрожує ядерною катастрофою глобального, планетарного масштабу.

Для довідки: «Запорізька атомна електростанція, розташована на південному сході України, є найбільшою атомною електростанцією в Європі та входить до 10 найбільших у світі. Вона була побудована в часи СРСР поблизу міста Енергодар, на південному березі Каховського водосховища на річці Дніпро. Станція має 6 легководних ядерних реакторів під тиском ВВЕР-1000, кожен із яких працює на паливі 235U (збагачений уран) і генерує 950 МВт, із загальною вихідною потужністю 5700 МВт»¹. «На Запорізькій атомній електростанції до її окупації працювало 11 тисяч людей, різного напрямку. Там був ліцензований персонал, який складав іспити, проходив навчання, який готувався на тих модифікаціях енергоблоків ВВР-1000»².

Від початку захоплення ЗАЕС окупаційна влада намагається перепідключити її потужності для направлення електроенергії, що виробляється на станції, до енергосистем росії. Разом з тим, підтверджених даних про успішність реалізації цих намірів немає. На 10.06.2025 р. всі шість енергоблоків ЗАЕС перебувають у стані «холодного зупину», який, за

атомної електростанції представлені у іншій статті автора: Тернавська А. А. Захоплення Чорнобильської атомної електростанції як військовий злочин проти радіоекологічної безпеки: кримінологічний аналіз механізму вчинення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2 (109). С. 270–285. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.2.23>.

¹ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

² «Це величезні ризики» – Плачков про плани росіян перезапустити ЗАЕС. Українське Радіо. 2025. 10 червня. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=107659> (дата звернення: 15.07.2025).

оцінками спеціалістів¹, є, наразі, найбезпечнішим із всіх фактично доступних варіантів їх утримання.

Етапність та зміст дій щодо реалізації рішення про захоплення ЗАЕС в цілому та принципово не відрізняється від аналогічного захоплення ЧАЕС. Вказані дії мали силовий характер. Однак, на відміну від захоплення ЧАЕС, існують підтверджені відомості про те, що ЗСУ здійснювали спроби чинити відсіч нападу, застосовуючи наявні сили та засоби вогневого враження супротивника. Водночас інтенсивність таких заходів захисту не змогли забезпечити відбиття нападу на об'єкт. Цілком імовірно, що це було свідоме рішення: уникнути боїв високої інтенсивності у безпосередній близькості до небезпечного об'єкту з метою запобігти ядерній катастрофі. І таке рішення (якщо воно дійсно було), вважаємо, є виправданим.

Оперуючи інформацією, доступною з відкритих джерел, існує можливість сформувати загальну хронологічну картину подій, яка репрезентує предметно-діяльнісний компонент аналізованого воєнного злочину проти радіоекологічної безпеки. Виділимо у ньому декілька умовних етапів:

1) *первинна атака та окупація*: цілеспрямоване висування угруповання окупаційних військ з тимчасово окупованих територій Херсонської області у напрямі ЗАЕС, наближення до об'єкту, застосування зброї та фізичне захоплення станції.

Так, «3 березня 2022 року, о 23:28 за місцевим часом, до електростанції під'їхала колона з 10 одиниць російської бронетехніки та двох танків. Бій розпочався о 12:48 4 березня, коли українські сили випустили протитанкові ракети. Російські сили відповіли різноманітною зброєю, включно з реактивними гранатометами. Протягом приблизно двох годин важкого бою в навчально-тренувальному центрі за межами головного комплексу спалахнула пожежа, яку було ліквідовано о 6:20 ранку, хоча інші секції навколо станції зазнали пошкоджень»². До 09:00 територія ЗАЕС була окупована російськими військами;

2) *окупаційне привласнення електростанції та перейняття управління процесами*. 12 березня 2022 р. російська влада заявила керівництву станції, що тепер остання належить державній атомній енергетичній компанії росії – «Росатому»³. «АЕС продовжила працювати та надавати дані, в тому числі з системи віддаленого моніторингу, до МАГАТЕ. Нею продовжив оперувати український персонал під контролем росії»⁴. 05.10.2022 р. президент росії

¹ Там само.

² Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

³ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025); В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

⁴ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ

В. В. Путін підписав указ, який незаконно привласнив атомну станцію як російську державну власність. Росатом створив акціонерне товариство (АТ) «Експлуатаційна організація Запорізької АЕС», зареєстроване в Москві, для управління окупованою Запорізькою АЕС¹.

Принагідно також зауважимо, що колишньому головному інженеру та працівнику Ростовської АЕС повідомлено про підозру у вчиненні воєнного злочину. За даними Офісу Генерального прокурора, «з весни по осінь 2022 року підозрювані були причетні до організації та реалізації плану політичного керівництва та військового командування рф, керівництва ДК «Росатом», АТ «Концерн Росенергоатом» та АТ «Експлуатуюча організація Запорізької АЕС» щодо від'єднання Запорізької АЕС від об'єднаної енергетичної системи України, а також її незаконної привласнення. Після привласнення рф Запорізької АЕС підозрювані були призначені на посади головного інженера та заступника директора АТ «Експлуатуюча організація Запорізької АЕС», яка забезпечує експлуатацію електростанції для потреб рф»²;

3) розгортання на території ЗАЕС військової бази. Цей акт варто розглядати як самостійний воєнний злочин, який полягає у порушенні встановленої у ч. 5 ст. 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів (Протокол I), заборони, яка передбачає зобов'язання сторін, що перебувають у конфлікті, уникати розміщення будь-яких воєнних об'єктів поблизу установок або споруд, що містять небезпечні сили (дамби, греблі й атомні електростанції)³.

Здійснений нами контент-аналіз різноджерельних повідомлень у медіа, в тому числі й тих, що презентують результати OSINT-аналізу, демонструє грубе порушення російськими військами викладеної вище норми міжнародного гуманітарного права. Так, «через пару тижнів після захоплення станції, за інформацією керівника «Енергоатому» П. Котіна, на території ЗАЕС перебувало близько 500 окупантів та приблизно 50 одиниць техніки. Ця кількість з часом тільки зростала»⁴. «Вже 5 липня 2022 року видання «The Wall Street Journal» повідомило, що російські війська

України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

¹ В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truthhounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

² Повідомлено про підозру головному інженеру та заступнику директора АТ, які забезпечують експлуатацію Запорізької АЕС для потреб рф / Офіс Генерального прокурора. Офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-pidozru-golovnomu-inzeneru-ta-zastupniku-direktora-at-yaki-zabezpecuyut-eksploataciyu-zaporizkoyi-aes-dlya-potrebf> (дата звернення: 24.07.2025).

³ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН від 08.06.1977 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 15.03.2025)

⁴ Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські попи і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025).

облаштувала в комплексі АЕС військову базу, розгорнувши важку самохідну реактивну систему залпового вогню БМ-30 «Смерч». Існують достатні підстави вважати, що російські РСЗВ стріляють із території Запорізької АЕС, використовуючи її як ядерний щит»¹. «На території атомного об'єкта росіяни розташували вогневі позиції. Кулеметні точки в реакторному відділенні, купу важкої зброї та ПЗРК на даху енергоблоків»². 01.11.2022 р. Головне управління розвідки Міністерства оборони повідомило про розміщення російськими окупантами систем радіоелектронної боротьби на даху п'ятого енергоблока³. *Військова техніка присутня і на території промислового об'єкта, і на території енергетичних приміщень, в яких розташовано енергетичне обладнання. Вибухівка, замінований периметр, все це – факти, які підтверджені навіть інспекторами МАГАТЕ і неодноразово фігурували в необережно виконаних навіть самими окупантами в соціальній мережі відеоматеріалах*⁴.

Зрештою, справа дійшла до неприкритої, цинічної (чи-то позамежне глумство, чи-то позамежний цинізм. Хоча, власне, одне інше не виключає...) дії: «30.07.2024 року росіяни зареєстрували військову частину на території Запорізької АЕС. Юридично частина № 6945 розташована на вулиці Промисловій, 133 в Енергодарі – за кілька будівель від цієї адреси знаходиться обстріляний у перші дні окупації навчально-тренувальний центр»⁵. Це стало апогеєм організованого та відвертого порушення не тільки вимог міжнародного гуманітарного права, а й здорового глузду, навіть з суто «технічної» точки зору – з позицій військової справи;

4) продовження триваючого воєнного злочину (напад на об'єкт що містить небезпечні сили), вчинення якого поєднується із супутніми кримінальними практиками:

а) проти цивільного населення (незаконне позбавлення волі, катування персоналу ЗАЕС – громадян України). За словами очевидців подій на ЗАЕС «перша інформація про працівників станції, яких забрали «на підвал», почала надходити практично одразу після захоплення АЕС. Російські спецслужби проводили бесіди з працівниками, щоб знайти найбільш лояльних і змусити їх йти на співпрацю із «Росатомом»»⁶.

Щодо незаконно затриманих цивільних осіб – громадян України з

¹ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

² Там само.

³ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

⁴ Бадюк О., Янковський О. Атаки на Запорізьку АЕС: Чому це вигідно Росії? *Радіо Свобода*. 2024. 09 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ataky-na-zaporizku-aes-chomu-tse-vyihidno-rosiyi/32897662.html> (дата звернення: 24.07.2025).

⁵ Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські попи і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025).

⁶ Там само.

числа персоналу ЗАЕС широко застосовувалось насильство, а саме: побиття; ураження електричним струмом від військового польового телефону ТА-57 «Тапік» та мегомметра (приладу для вимірювання великих електричних опорів); удушення; імітація розстрілу; примус копати власні могили; погрози згвалтуванням щодо них та їхніх родичів; утримання в нелюдських умовах, у переповнених маленьких камерах (десятки людей у камері, розрахованій на двох-чотирьох ув'язнених), без доступу до їжі (якщо тільки її не приносять родичі), води, свіжого повітря або санітарних умов¹. «Яма» – умовна назва одного з найбільш відомого підземного об'єкт, де утримувались незаконно позбавлені волі цивільні особи, відбувались катування, знаходиться в безпосередній близькості від ЗАЕС². Але подібний об'єкт для незаконного утримання людей та катування був і залишається, на жаль, не єдиним.

Незважаючи на те, що подібні дії напряму не можуть бути визнані воєнними злочинами проти радіоекологічної безпеки, менше з тим вони створюють очевидні та суттєві побічні загрози для навколишнього природного середовища. Варто погодитись із аналітиками Truth Hounds у тому, що «військове захоплення ЗАЕС російськими окупаційними силами в березні 2022 року, залякування українського персоналу станції та їхніх сімей, а також катування персоналу станції на станції є навмисними діями, які створили токсичне робоче середовище, що підриває міжнародно визнану рису позитивної культури безпеки. Погрози та залякування персоналу станції та членів їхніх сімей, а також катування персоналу станції є абсолютно несумісними зі створенням та підтриманням на робочому місці атмосфери свободи ставити запитання, яка може виявити слабкі місця в системах безпеки, процедурах та персоналі до того, як вони призведуть до опромінення та витоку радіоактивних речовин»³.

Створені окупаційною адміністрацією умови праці, психологічний клімат є перманентно стресовим, що знижує рівень уваги, професійної мотивації, деформує систему робочої комунікації, підвищує, таким чином, ризики спричинення ядерних інцидентів через людський фактор. Відтак, залякування, катування, інші форми примусу щодо українського персоналу

¹ В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

² Parkinson J., Hinshaw D. «The Hole»: Gruesome Accounts of Russian Occupation Emerge From Ukrainian Nuclear Plant. *The Wall Street Journal*. 2022. November 18. URL: https://www.wsj.com/articles/russian-occupation-of-nuclear-plant-turns-brutal-with-accusations-of-torture-and-beatings-11668786893?mod=mhp&fbclid=IwAR3kv8WLx01HuahGAgCwml6nNoNfnlfd1Q9GYC0sFz0W3vjZ1msl9Xb_iDQ (дата звернення: 19.07.2025); Андрус К. «Яма»: жахливі свідчення про звірства окупантів на ЗАЕС. *Nikopol News*. 2022. 21 листопада. URL: <https://nikopol.nikopolnews.net/nikopol/zvirstva-okupantiv-na-zaes/> (дата звернення: 19.08.2025); В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025) та ін.

³ В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт Truth Hounds. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025)

станції, а також часткова зміна персоналу, створення ситуації управління станції в умовах некомплекту персоналу та частковій (але значній) невідповідності його ліцензійним умовам є цілеспрямованим актом послаблення стану ядерної безпеки на ЗАЕС, пов'язаним з непропорційним (по відношенню до отримуваних вигід військового характеру) створенням загроз ядерних інцидентів, аж до глобальної катастрофи. Отже, викрадення, незаконні позбавлення волі, катування, залякування персоналу, поруч з їх самостійною правовою оцінкою за ст. 438 КК України, варто розглядати як елемент (акцесорні кримінальні практики) механізму «материнського» злочину проти радіоекологічної безпеки – атаки на атомну станцію та її захоплення;

б) *проти радіоекологічної безпеки*. Окремою лінією воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки, пов'язані із ЗАЕС, є регулярні обстріли об'єктів, розташованих на території станції. Підтвердженими з різних відкритих джерел, є такі факти обстрілів:

- 04.03.2022 р. під час захоплення військовими рф ЗАЕС було пошкоджено будівлю реакторного відділення енергоблока № 1, а на майданчик Сухого сховища відпрацьовано ядерного палива потрапило 2 артилерійські снаряди. Крім того, внаслідок обстрілів російськими військовими майданчика ЗАЕС, було виведено з ладу маслосистему блочного трансформатора енергоблока № 6¹;

- 05.08.2022 р.: о 14:30 обстріл поблизу промислового майданчику ЗАЕС та пошкодження високовольтної лінії зв'язку 330 кВ Запорізької ТЕС. Як наслідок – 6 серпня 2022 року один із трьох реакторів АЕС, що залишався на той час в роботі, був відключений від мережі, спрацювала система аварійного захисту²;

- 06.08.2022 р.: артилерійський обстріл території ЗАЕС. Влучання – у безпосередній близькості до сховища відпрацьованого ядерного палива³;

- 08.08.2022 р.: внаслідок артилерійського обстрілу було пошкоджено три радіаційні датчики, одного працівника шпиталізували⁴;

- 11.08.2022 р.: 5 артилерійських влучань біля комендатури ЗАЕС, поруч із дільницею зварювання та сховищем джерел випромінювання. Крім

¹ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

² Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025); Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025) та ін.

³ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

⁴ Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025); Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025) та ін.

того, обстріли припали і на пожежну частину, розташовану за територією ЗАЕС і призначену для її захисту від пожеж та їх гасіння у разі надзвичайних ситуацій на станції¹;

- 27.08.2022 р.: обстріли в районах спецкорпусу № 2 та естакади між спецкорпусом та енергоблоком № 2²;

- 01.09.2022: о 4:57 внаслідок мінометного обстрілу майданчика електростанції спрацював аварійний захист і відключився робочий енергоблок № 5³.

- 03.09.2022 р.: внаслідок артилерійських обстрілів території станції о 19:35 енергоблок № 5 був відімкнений від енергомережі⁴;

- 05.09.2022 р.: внаслідок пов'язаної з обстрілами пожежі, була відімкнена остання ЛЕП 330 кВ, а відтак розвантажений та відімкнений енергоблок № 6, що живив власні потреби станції⁵;

- 21.09.2022 р.: в результаті артилерійського обстрілу пошкоджено обладнання зв'язку енергоблоку № 6 з відкритим розподільчим пристроєм ЗАЕС⁶;

- 19–20.11.2022 р.: експерти МАГАТЕ на ЗАЕС повідомили, що протягом короткого періоду ввечері 19 та вранці 20 листопада було чути понад десять вибухів. Команда МАГАТЕ також могла бачити деякі вибухи зі своїх вікон. Посилаючись на інформацію, надану керівництвом станції, команда МАГАТЕ заявила, що на майданчику ЗАЕС були пошкоджені деякі будівлі, системи та обладнання, але жоден з них поки що не є критичним для ядерної безпеки⁷;

- 07.04.2024 р.: на території ЗАЕС здетонував дрон⁸. Водночас у низці українських медіа, а також на офіційній сторінці Президента МАГАТЕ Рафаеля Гроссі фігурувало повідомлення про те, що підтверджено щонайменше *три* прямі влучання в конструкцію захисної оболонки реактора станції, в результаті чого він був пошкоджений⁹. Вказані вибухи,

¹ Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uation.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

² Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Хроніки окупації Запорізької атомної електростанції. Еко Район. 2022. 13 грудня. URL: <https://eco.rayon.in.ua/news/537867-khroniki-okupatsii-zaporizkoi-atomnoi-elektrostantsii> (дата звернення: 19.10.2024).

⁷ Там само.

⁸ Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські попи і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025); IAEA experts have been informed by ZNPP that a drone detonated on site today / International Atomic Energy Agency. News. 2024. April 7. <https://x.com/iaeaorg> (дата звернення: 24.07.2025).

⁹ Today, for the first time since Nov 2022 & after I set out 5 basic principles to avoid a serious nuclear accident radiological consequences, @IAEAorg's #ISAMZ confirmed that at least 3 direct hits against ZNPP main reactor containment structures took place / Rafael Mariano Grossi. Personal Account. Post from 2024. April 7. URL: <https://x.com/rafaelmgrossi> (дата звернення: 24.07.2025); Жерновська Л. Вибухи на ЗАЕС: Гроссі заявив про прямі влучання в захист реактора. *УНІАН*. 2024. 8 квітня. URL:

були зафіксовані вперше після 2022 року. Але пряме влучання вибуховим пристроєм (пристроями) безпосередньо у споруду ядерного реактора свідчить про поступову ескалацію, наростання рівня небезпеки від обстрілів, зміщення їх акценту, цілепрокладання ближче до найбільш небезпечних об'єктів. І ця тенденція не може не викликати занепокоєння. Переконані, слід докласти максимум зусиль (з усіх можливих боків: Україна, росія, МАГАТЕ, інші учасники міжнародної політики), аби перервати лінію ескалації та не допустити ядерної катастрофи.

Зауважимо, що описаними випадками весь спектр воєнно-кримінальних загроз радіоекологічній безпеці у зв'язку з обстрілами ЗАЕС не обмежується. Напевне, таких фактів було більше. Втім, ми навели тут лише ті, які підтверджуються одночасно з різних незалежних джерел і дають змогу сформуванню узагальнене уявлення про рівень та характер небезпек функціонування ЗАЕС в режимі окупації. Найчастіше (близько 75 %) загрози означеного штибу пов'язуються з артилерійськими обстрілами (з них ствольна артилерія – 99 %, реактивна – 1 %). Значно менше (23–24 %) – мінометними обстрілами. Застосування ударних FPV-дронів фіксується у поодиноких випадках. Кожна з атак несе в собі потенційний ризик екологічної, ядерної катастрофи.

Підкреслимо, що українські медіа-джерела безальтернативно пов'язують всі без винятків атаки (обстріли) на ЗАЕС після її окупації з діями російських окупаційних військ. Втім, у нашому дослідженні, аби зберегти об'єктивність, ми констатуємо самі лише обстріли як такі, як воєнні злочини проти радіоекологічної безпеки безвідносно суб'єкту їх вчинення. Вважаємо, що відкриті джерела інформації у мас-медіа, які не спираються на результати офіційних розслідувань, а також враховуючи розташування ЗАЕС, не дають достатньо підстав для висновків щодо суб'єктів вказаних злочинів. Припускаємо, що найвірогідніше ними таки є російські комбатанти. Водночас не можемо виключати і того, що окремі з цих обстрілів чи застосування бойових дронів можуть вчиняти і українські військовослужбовці.

Так чи інакше, але базовим фактором, що запускає ланцюг криміногенних загроз для радіоекологічної безпеки є сам акт захоплення та утримання ЗАЕС російськими окупаційними військами. Цей воєнний злочин є триваючим. Й досі (станом на 24.08.2025 р.) станція лишається в окупації. Тому вести мову про стадію посткримінальної поведінки, яка зазвичай виділяється в межах кримінологічного аналізу, поки що, на жаль, говорити не доводиться. І в цьому своєрідність, унікальність ситуації кримінологічного дослідження, яка полягає фактично у здійсненні невиключного соціологічного спостереження в режимі онлайн за триваючим

<https://www.unian.ua/war/udar-po-zaporizkiy-aes-magate-zayavilo-pro-tri-pryamih-vluchannya-12597456.html> (дата звернення: 24.07.2025); Вперше з 2022 року. Головна захисна оболонка реактора ЗАЕС у неділю зазнала щонайменше трьох прямих влучань – МАГАТЕ. *New Voice*. 2024. 7 квітня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/dron-na-zaes-v-magate-rozpovili-pro-tri-vluchannya-v-zahist-reaktora-50407979.html> (дата звернення: 24.07.2025) та ін.

злочином (як, до речі, і за злочин агресії). Злочин, механізм вчинення якого розтягнутий на роки, це і трагедія, і, водночас, можливість детального кримінологічного (а також оперативного, кримінального процесуального) фіксажу, який пред'являє деяку «анатомію» безпрецедентного воєнно-злочинного посягання на радіоекологічну безпеку.

Певну роль у розгортанні цього механізму відіграє і *криміногенна ситуація*. У ній можна виділити щонайменше два компоненти: військовий та цивільний. Перший – репрезентує слабкі ланки у системі відсічі збройній агресії загалом та оборони конкретного об'єкту, що містить небезпечні сили, шляхів, підступів до нього, зокрема. І в цьому сенсі роль криміногенної ситуації є сприятливою для воєнно-кримінальної активності, засвідчує ті самі проблеми, які спостерігалися і при організації оборони попередньо проаналізованого нами об'єкту – ЧАЕС. Натомість другий – пов'язаний з феноменом злочинної колаборації. Не можна не визнати того факту, що наявність колаборантів, пособників державі-агресору, допомога яких полегшувала дії щодо захоплення ЗАЕС, її привласнення, налагодження управління, сприяла в цілому реалізації злочинних планів російських окупаційних військ.

Так, наприклад, «в порядку спеціального судового розгляду засуджено колишнього співробітника одного з підприємств атомної енергетики України визнано винним у пособництві державі-агресору, вчиненого за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 111-2 КК України). Громадянин України, займаючи керівну посаду на ЗАЕС, залишився в окупованому Енергодарі, та пішов на співпрацю з ворогом. Чоловік погодився на призначення першим заступником генерального директора так званого «Акционерного общества «Эксплуатирующая организация Запорожской АЭС» – директора «Обособленного подразделения «Запорожская АЭС», заснованого на матеріальній базі та потужностях ЗАЕС. Він надавав допомогу окупантам у реалізації злочинного указу президента рф, яким ЗАЕС незаконно була віднесена до суб'єктів російського енергетичного ринку. Разом із змовниками з числа працівників ЗАЕС брав участь в організації серед іншого персоналу підприємства зібрання, на яких схиляв людей до підтримки дій та рішень ворога стосовно нових «умов» та «режиму роботи» АЕС»¹.

І хоча з приводу наданої кваліфікації дій зазначеного суб'єкта можуть бути розгорнуті дискусії (зокрема, на предмет розмежування пособництва державі-агресору та колабораційної діяльності), тим не менш цей випадок вважаємо показовим в аспекті специфічності сприятливої криміногенної ситуації, що складається на момент та під час вчинення відповідних воєнних злочинів проти радіоекологічної безпеки та яка полягає у долучення до

¹ До 10 років ув'язнення засуджено колишнього співробітника Запорізької АЕС, який брав участь у «легалізації» її злочинного захоплення державою-агресором / Запорізька обласна прокуратура. Новини. 2024. 13 червня. URL: https://zap.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=362820 (дата звернення: 24.07.2025).

механізму його вчинення фактично політичних злочинів, державних зрадників, колаборантів, пособників державі-агресору. Серед іншого подібні випадки зайве демонструють додаткові риси суспільної небезпечності злочинів, передбачених ст. ст. 111–111-2 КК України, їх здатність не тільки полегшувати задачі агресора щодо захоплення територій України, обструкції державного суверенітету, а й посягати на інші блага, зокрема і на радіоекологічну безпеку.

Висновки. В результаті проведеного дослідження доведено, що акт захоплення ЗАЕС варто розглядати у комплексі військово-економічних складників злочину агресії. Але таке захоплення, на відміну від низки інших компонентів цього сегменту агресивних заходів, характеризується винятковою суспільною небезпечністю з огляду на іманентні характеристики вказаного об'єкту: небезпечні сили, висока концентрація та маса джерел іонізуючого випромінювання, вихід яких з контрольованого (у техніко-технологічному, фізичному аспектах) стану загрожує ядерною катастрофою глобального, планетарного масштабу.

Виділено, надано опис та пояснення таким етапам акту захоплення ЗАЕС як воєнного злочину проти радіоекологічної безпеки: 1) первинна атака та окупація; 2) окупаційне привласнення електростанції та перейняття управління процесами; 3) розгортання на території ЗАЕС військової бази; 4) продовження триваючого воєнного злочину (напад на об'єкт що містить небезпечні сили), вчинення якого поєднується із супутніми кримінальними практиками: а) проти цивільного населення (незаконне позбавлення волі, катування персоналу ЗАЕС – громадян України); б) проти радіоекологічної безпеки – регулярні обстріли об'єктів, розташованих на території станції.

Відстоюється думка про те, що створені окупаційною адміністрацією умови праці, психологічний клімат є штучними перманентно стресовими факторами, що знижують рівень уваги, професійної мотивації, деформує систему робочої комунікації, підвищує, таким чином, ризики спричинення ядерних інцидентів через людський фактор. Відтак, залякування, катування, інші форми примусу щодо українського персоналу станції, а також часткова зміна персоналу, створення ситуації управління станції в умовах некомплекту персоналу та частковій (але значній) невідповідності його ліцензійним умовам є цілеспрямованим актом послаблення стану ядерної безпеки на ЗАЕС, пов'язаним з непропорційним (по відношенню до отримуваних вигід військового характеру) створенням загроз ядерних інцидентів, аж до глобальної катастрофи. Отже, викрадення, незаконні позбавлення волі, катування, залякування персоналу, поруч з їх самостійною правовою оцінкою за ст. 438 КК України, варто розглядати як елемент (акцесорні кримінальні практики) механізму «материнського» злочину проти радіоекологічної безпеки – атаки на атомну станцію та її захоплення.

Встановлено, що найчастіше (близько 75 %) загрози для цілісності технічних конструкцій ЗАЕС пов'язуються з артилерійськими обстрілами (з

них ствольна артилерія – 99 %, реактивна – 1 %). Значно менше (23–24 %) – мінометними обстрілами. Застосування ударних FPV-дронів фіксується у поодиноких випадках. Кожна з атак несе в собі потенційний ризик екологічної, ядерної катастрофи.

Виявлено та описано роль криміногенної ситуації. У ній виділено два компоненти: військовий та цивільний. Перший – репрезентує слабкі ланки у системі відсічі збройній агресії загалом та оборони конкретного об'єкту, що містить небезпечні сили, шляхів, підступів до нього, зокрема. Другий – пов'язаний з феноменом злочинної колаборації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрус К. «Яма»: жахливі свідчення про звірства окупантів на ЗАЕС. *Nikopol News*. 2022. 21 листопада. URL: <https://nikopol.nikopolnews.net/nikopol/zvirstva-okupantiv-na-zaes/> (дата звернення: 19.07.2025).
2. Бадюк О., Янковський О. Атаки на Запорізьку АЕС: Чому це вигідно Росії? *Радіо Свобода*. 2024. 09 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ataky-na-zaporizku-aes-chomu-tse-vyhidno-rosiyi/32897662.html> (дата звернення: 24.07.2025).
3. В ядерній в'язниці: як «росатом» перетворив найбільшу в Європі атомну електростанцію на катівню і як світ може це зупинити : аналітичний звіт *Truth Hounds*. 2023. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2023/09/truthhounds-znpp-ua-upd.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).
4. Вперше з 2022 року. Головна захисна оболонка реактора ЗАЕС у неділю зазнала щонайменше трьох прямих влучань – МАГАТЕ. *New Voice*. 2024. 7 квітня. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/dron-na-zaes-v-magate-rozpovili-pro-tri-vluchannya-v-zahist-reaktora-50407979.html> (дата звернення: 24.07.2025).
5. До 10 років ув'язнення засуджено колишнього співробітника Запорізької АЕС, який брав участь у «легалізації» її злочинного захоплення державою-агресором / Запорізька обласна прокуратура. *Новини*. 2024. 13 червня. URL: https://zap.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=362820 (дата звернення: 24.07.2025).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ ООН від 08.06.1977 р. // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 15.03.2025).
7. Жерновська Л. Вибухи на ЗАЕС: Гроссі заявив про прямі влучання в захист реактора. *УНІАН*. 2024. 8 квітня. URL:

<https://www.unian.ua/war/udar-po-zaporizkiy-aes-magaze-zayavilo-pro-tri-pryamih-vluchannya-12597456.html> (дата звернення: 24.07.2025).

8. Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний веб-сайт: <https://mvs.gov.ua/news/zaporizka-aes-zaxoplennia-okupantami-iadernii-terorizm> (дата звернення: 02.08.2025).

9. Огнева М. Запорізька АЕС: три роки в окупації. Як російські попи і солдати «запускають» реактор. *Главком*. 2025. 07 березня. URL: <https://glavcom.ua/publications/zaporizka-aes-tri-roki-v-okupatsiji-jak-rosijski-popi-i-soldati-zapuskajut-ukrajinski-reaktori-1048048.html> (дата звернення: 22.07.2025).

10. Окупація Запорізької АЕС – акт міжнародного ядерного тероризму рф. *Uatom*. 2022. 30 грудня. URL: <https://www.uatom.org/2022/12/30/okupatsiya-zaporizkoyi-aes-akt-mizhnarodnogo-yadernogo-terorizmu-rf.html> (дата звернення: 23.07.2025).

11. Повідомлено про підозру головному інженеру та заступнику директора АТ, які забезпечують експлуатацію Запорізької АЕС для потреб рф / Офіс Генерального прокурора. Офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/povidomleno-pro-pidozru-golovnomu-inzeneru-ta-zastupniku-direktora-at-yaki-zabezpechuyut-ekspluataciyu-zaporizkoyi-aes-dlya-potreb-rf> (дата звернення: 24.07.2025).

12. Тернавська А. А. Захоплення Чорнобильської атомної електростанції як воєнний злочин проти радіоекологічної безпеки: кримінологічний аналіз механізму вчинення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2 (109). С. 270–285. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.2.23>.

13. «Це величезні ризики» – Плачков про плани росіян перезапустити ЗАЕС. Українське Радіо. 2025. 10 червня. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=107659> (дата звернення: 15.07.2025).

14. IAEA experts have been informed by ZNPP that a drone detonated on site today / International Atomic Energy Agency. News. 2024. April 7. <https://x.com/iaeaorg> (дата звернення: 24.07.2025).

15. Parkinson J., Hinshaw D. «The Hole»: Gruesome Accounts of Russian Occupation Emerge From Ukrainian Nuclear Plant. *The Wall Street Journal*. 2022. November 18. URL: https://www.wsj.com/articles/russian-occupation-of-nuclear-plant-turns-brutal-with-accusations-of-torture-and-beatings-11668786893?mod=mhp&fbclid=IwAR3kv8WLx01HuahGAgCwml6nNoNfnlfd1Q9GYC0sFz0W3vjZ1msl9Xb_iDQ (дата звернення: 19.07.2025).

16. Today, for the first time since Nov 2022 & after I set out 5 basic principles to avoid a serious nuclear accident radiological consequences, @IAEAorg's #ISAMZ confirmed that at least 3 direct hits against ZNPP main reactor containment structures took place / Rafael Mariano Grossi. Personal Account. Post from 2024. Aril 7. URL: <https://x.com/rafaelmgrossi> (дата звернення: 24.07.2025).

Стаття надійшла до редакції 02.08.2025

Anastasia An. TERNAVSKA,

PhD in Law

(V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

ZAPORIZKA NUCLEAR POWER PLANT AS AN OBJECT OF CONCENTRATION OF WAR CRIMES AGAINST RADIOECOLOGICAL SAFETY: CRIMINAL ANALYSIS

The article is devoted to the criminological analysis of the mechanism of committing certain war crimes against radioecological safety in connection with the capture and detention of the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant by the Russian occupation forces. It is proved that the act of capturing the Zaporizhzhya Nuclear Power Plant should be considered in the complex of military-economic components of the crime of aggression. But such a seizure, unlike a number of other components of this segment of aggressive measures, is characterized by exceptional public danger due to the inherent characteristics of the specified object: dangerous forces, high concentration and mass of ionizing radiation sources, the release of which from a controlled (in technical, technological, physical aspects) state threatens a nuclear catastrophe of a global, planetary scale.

The following stages of the act of capturing the ZNPP as a war crime against radioecological safety are highlighted, described and explained: 1) initial attack and occupation; 2) occupational appropriation of the power plant and taking over management of processes; 3) deployment of a military base on the territory of the ZNPP; 4) continuation of an ongoing war crime (attack on an object containing dangerous forces), the commission of which is combined with concomitant criminal practices: a) against the civilian population (illegal deprivation of liberty, torture of ZNPP personnel - citizens of Ukraine); b) against radioecological safety – regular shelling of objects located on the territory of the station.

Keywords: *radioecological safety, crime, war, aggression, mechanism of individual criminal behavior, Zaporizhzhia Nuclear Power Plant, seizure, war crime.*